

NEW YORK TIMES BESTSELLER

UNORTHODOX

NÄIN HYLKÄSIN
HASIDIJUUTALAISET JUURENI

DEBORAH FELDMAN TAMMI

DEBORAH FELDMAN

UNORTHODOX

Näin hylkäsin
hasidijuutalaiset juureni

SUOMENTANUT ILKKA REKIARO

TAMMI

HELSINKI

Englanninkielinen alkuteos: *Unorthodox – The Scandalous Rejection of My Hasidic Roots*

Copyright © 2012 by Deborah Feldman

Alkuperäiskustantaja: Simon & Schuster, Inc.

Published by arrangement with Ulf Töregård Agency AB.

Sitaatin Roald Dahlin teoksesta *Matilda* suomentanut Eeva Heikkinen

Sitaatin Betty Smithin teoksesta *Puu kasvaa Brooklynissa* suomentanut Liisa Vesikansa-Saarinen

Sitaatit Jane Austenin teoksesta *Ylpeys ja ennakkoluulo* suomentanut Kersti Juva

Sitaatin Louisa May Alcottin teoksesta *Pikku naisia* suomentanut Sari Karhulahti

Sitaatin L. M. Montgomeryn teoksesta *Annan nuoruusvuodet* suomentanut Päivi Rekiaro

Sitaatin William Wordsworthin runosta ”*Kuin itse ilon nähdä sain*” suomentanut Aale Tynni

Suomenkielinen laitos © Ilkka Rekiaro ja Tammi 2021

TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ

ISBN 978-952-04-2607-1

PAINETTU EU:SSA

TEKIJÄN SAATE

Satu Mare (Neitsyt Maria, unkariksi Szatmárnémeti) eli jiddišiksi Satmar on kaupunki Romaniassa Unkarin rajan tuntumassa. Kuinka ihmeessä hasidilahko tuli nimetyksi kristillisen pyhimyksen mukaan? Pelastaessaan juutalaisia varmalta kuolemalta toisen maailmansodan aikaan unkarinjuutalainen asianajaja ja journalisti Rudolf Kasztner pelasti myös erään tuossa kaupungissa asuneen rabbin. Rabbi muutti myöhemmin Yhdysvaltoihin ja sai seuraajikseen runsaasti muita holokaustista selvinneitä. Hän muodosti hasidilahkon ja nimesi sen kotikaupunkinsa mukaan. Eräät muut holokaustista selvinneet rabbit tekivät samoin – nimesivät oman lahkonsa niiden kotikaupungin mukaan säilyttääkseen muiston štetleistä ja yhteisöistä, jotka oli hävitetty holokaustissa.

Yhdysvaltain hasidijuutalaiset ryhtyivät innokkaasti noudattamaan traditiota, joka oli ollut katoamaisillaan. He pukeutuivat perinteisesti ja puhuivat ainoastaan jiddišiä kuten esivanhempansa. Monet tarkoituksellisesti vastustivat Israelin valtion perustamista, koska pitivät juutalaisten kansanmurhaa rangaistuksena assimilaatiosta ja sionismista. Mutta mikä tärkeintä, hasidijuutalaiset painottivat

**Toim. huom.* Kaupungin nimen etymologiasta tässä esitetty tulkinta lienee satmar-hasidien omaa traditiota. Nimen kytköstä Neitsyt Mariaan on vaikea perustella, sillä romanian kielellä Satu Mare tarkoittaa suurta kylää.

suvunjatkamista: he halusivat korvata lukuisat menehtyneet ja vahvistaa harventunutta joukkoaan. Vielä nykyisinkin hasidiyhteisöt kasvavat nopeasti. Sitä pidetään äärimmäisenä kostona Hitlerille.

Kirjan kaikkien henkilöiden nimet ja tunnistettavat piirteet on muutettu. Kaikki kirjassa kuvatut tapahtumat ovat tosia, mutta joitakin on tiivistetty tai yhdistetty tai niiden järjestystä on muutettu asianomaisten identiteetin suojelemiseksi ja narratiivin jatkuvuuden vuoksi. Kaikki keskustelut ovat niin lähellä todellisia dialogeja kuin muistinvaraisesti on ollut mahdollista kirjoittaa.

PROLOGI

Haastattelen äitiäni 24-vuotispäiväni aattona. Tapaamme Manhattanilla kasvisravintolassa, joka lupaa ruokien olevan torituoretta luomua, ja vaikka olen viime aikoina mieltynyt possunlihaan ja äyriäisiin, odotan kovasti tuota luvattua mutkatonta ruokaa. Tarjoilijamme on silmiinpistävästi ei-juutalainen harottavine vaaleine hiuksineen ja sinisine silmineen. Hän kohtelee meitä ruhtinaallisesti, koska olemme Upper East Sidessa ja olemme valmiit pulittamaan satasten lounaasta, joka koostuu lähinnä vihanneksista. Minusta on ironista, ettei mies tiedä meidän kahden olevan ulkopuolisia, että hän automaattisesti olettaa meidän kuuluvan tänne. En olisi ikinä uskonut, että tällainen päivä koittaa.

Ennen tapaamista kerroin äidille, että minulla oli kysyttävää. Olemme viimeksi kuluneen vuoden mittaan olleet enemmän yhdessä kuin kaiken kaikkiaan teinivuosinani, mutta toistaiseksi olemme karttaneet menneisyydestä puhumista. Kenties en halunnut tietää. En ehkä halunnut kuulla, että minulle äidistäni annetut tiedot olivat perättömiä, tai ehkä en halunnut kuulla niiden pitävän paikkansa. Mutta elämäntarinani julkaiseminen edellyttää ehdotonta rehellisyyttä muidenkin kuin minun osaltani.

Päivälleen vuosi sitten lähdin lopullisesti hasidiyhteisöstä. Olen 24-vuotias ja minulla on vielä koko elämä edessäni. Poikani tulevaisuus on täpötäynnä mahdollisuuksia. Minusta tuntuu kuin olisin selvinnyt kilpajuoksun lähtö-

viivalle viime hetkellä, jotta ehdin kuulla starttipistoolin pamahduksen. Äitiä katsoessani ymmärrän, että meissä saattaa olla yhteisiä piirteitä, mutta erot ovat ilmeiset. Hän oli lähtiessään vanhempi eikä ottanut minua mukaansa. Hänen taipaleensa on ollut kamppailua pikemminkin turvallisuudesta kuin onnellisuudesta. Haaveemme leijuvat yllämme kuin pilvet, ja minun haaveeni vaikuttavat suuremmilta ja pöyheämmiltä kuin hänen hennot untuvapilvensä korkealla talvisella taivaalla.

Niin kauan kuin muistan olen aina halunnut elämältä kaikkea, mitä se voi minulle antaa. Tämä halu erottaa minut niistä, jotka ovat valmiit tyytymään vähempään. En pysty edes käsittämään, kuinka ihmisten toiveet voivat olla niin pienimuotoisia, heidän tavoitteensa niin kapea-alaisia ja rajoittuneita, vaikka mahdollisuuksia on rajattomasti. En tunne äitiäni niin hyvin, että ymmärtäisin hänen haaveitaan – mistä minä tiedän vaikka ne tuntuisivat hänestä itsestään suurilta ja tärkeiltä – mutta haluan kunnioittaa niitä. Eroitamme huolimatta meillä täytyy olla edes hiukan yhteistä, päätimmehän molemmat tavoitella jotain parempaa.

Äitini syntyi ja varttui saksalaisten juutalaisten yhteisössä Englannissa. Hänen perheensä oli uskonnollinen mutta ei hasidinen. Vanhemmat erosivat. Hän luonnehtii nuorta minäänsä ongelmalliseksi, kulmikkaaksi ja tyytymättömäksi. Hänen mahdollisuutensa päästä naimisiin, saati hyviin naimisiin, olivat heikot, hän kertoo minulle. Tarjoilija laskee hänen eteensä lautasellisen polentaranskiksia ja mustapapuja ja äiti sohaisee haarukallaan ranskista.

Kun hänen oli päätettävä, mennäkö naimisiin isäni kanssa, valinta tuntui toiveen toteutumiselta, äiti sanoo syödessään. Isän perhe oli varakas ja halusi epätoivoisesti naitattaa hänet jollekulle. Sisarukset odottivat, että isä

menisi kihloihin, jotta he voisivat aloittaa oman elämänsä. Isä oli 24-vuotias, tavattoman vanha kunnolliseksi juutalaispojaksi, liian vanha olemaan sinkku. Mitä enemmän heille tulee ikää, sitä epätodennäköisempää on, että heille löytyy morsian. Äitini Rachel oli isäni viimeinen tilaisuus.

Kaikki äitini elämässä olivat hänen puolestaan haltioissaan, hän muistelee. Hän muuttaisi Amerikkaan! Hänelle tarjottiin täysin kalustettua, kaunista uudenkarheaa kerrostaloasuntoa. Kaikki kulut maksettaisiin. Hän saisi kauniita vaatteita ja koruja. Oli monta kälyä, jotka halusivat kovasti ystäväystyä hänen kanssaan.

”Sinua siis kohdeltiin kivasti?” minä kysyn viitaten täteihini ja setiini, joiden muistan enimmäkseen katselleen minua pitkin nenänvarttaan syistä, jotka eivät täysin auenneet minulle.

”Alussa kyllä”, hän vastaa. ”Olin uusi lelu Englannista. Laiha ja nätti tyttö, joka puhui hassua murretta.”

Äiti pelasti heidät kaikki, nuo isäni nuoremmat sisarukset. He säästyivät vanhojenpiikojen ja -poikien kohtalolta. Alussa he olivat kiitollisia nähdessään isoveljen menevän naimisiin.

”Minä tein hänestä *menšin*”, äitini kertoo. ”Pidin huolen siitä, että hän näytti aina siistiltä. Hän ei osannut huolehtia itsestään, mutta minä osasin. Sain hänet olemaan edukseen; heidän ei enää tarvinnut hävetä häntä yhtä kovasti.”

Häpeä on ainoa tunne, jonka muistan isästä kokeneeni. Hän oli aina siivoton ja likainen, ja hänen käytöksensä oli lapsellista ja sopimatonta.

”Mitä ajattelet isästä nyt?” minä kysyn. ”Mikä häntä sinun mielestäsi vaivaa?”

”Voi, en minä tiedä. Hän on kai harhaluuloinen. Mielisairas.”

”Niinkö? Siitäkö luulet kaiken johtuneen? Eikö hän sinusta ollut pelkästään henkisesti jälkeenjäänyt?”

”No, hän kävi psykiatrilla kerran sen jälkeen, kun olimme menneet naimisiin, ja psykiatri sanoi minulle olevansa aika varma, että isälläsi oli jonkinlainen persoonallisuushäiriö, mutta oli mahdotonta selvittää asiaa, koska isäsi ei suostunut lisäkokeisiin eikä palannut hoitoon.”

”Mitenkähän mahtaa olla”, minä sanon mietteliäästi. ”Khaja-täti sanoi kerran, että isä todettiin lapsena kehitysvammaiseksi. Hän sanoi, että isän älykkyysosamäärä oli 66. Sille ei ole tehtävissä oikein mitään.”

”Eikä edes yritetty”, äiti huokaa. ”Hänet olisi voitu järjestää hoitoon.”

Minä nyökkään. ”Eli alussa sinua kohdeltiin kivasti. Mutta mitä myöhemmin tapahtui?” Muistan tätieni puhuneen äidistä selän takana, puhuneen rumasti.

”Kun alkuinnostus laantui, minuun ei enää kiinnitetty huomiota. Ei otettu mukaan yhteisiin puuhiin. Minua halveksittiin, koska olin köyhästä perheestä, muut taas olivat naineet rahaa ja olivat varakkaista kodeista ja elivät aivan erilaista elämää. Isäsi ei kyennyt tienamaan enkä kyennyt minäkään, joten isoisäsi elätti meitä. Mutta hän oli kitsas, ja häneltä herui rahaa vain niukin naukin tarpeeksi ruokaan. Sinun isoisäsi – *zejde* – oli fiksu mies mutta ei ymmärtänyt ihmisiä. Hänellä ei ollut kosketusta todellisuuteen.”

Minua kirvelee yhä pikkuisen, jos joku sanoo jotain paha sukulaisistani, ikään kuin minun kuuluisi puolustaa heitä.

”Sen sijaan isoäitisi – *bobe* – kunnioitti minua, näin sen hänestä. Kukaan ei koskaan kuunnellut häntä, mutta hän oli taatusti älykkäämpi ja avarakatseisempi kuin muut olivat valmiit myöntämään.”

”Olen samaa mieltä!” Ilahdun, kun löytyy jotain yhteistä, edes yksi sukulainen, jonka näemme samassa valossa. ”Hän oli sellainen minuakin kohtaan. Kunnioitti minua, vaikka kaikki muut pitivät minua pelkkänä kiusankappaleena.”

”Niin no... mutta hänellä ei ollut valtaa.”

”Totta.”

Äidilläni ei siis loppujen lopuksi ollut mitään mihin nojautua. Ei puolisoa, ei sukua, ei kotia. Sen sijaan nyt yliopistossa hän on olemassa, hänen elämällään on tarkoitus, suunta. Ihminen lähtee pois, kun hänellä ei ole mitään, minkä tähden jäädä; hän lähtee sinne, missä voi olla hyödyksi, missä hänet hyväksytään.

Tarjoilija tulee pöytään kantaen lautasella suklaabrownieta, johon on työnnetty kynttilä. ”Paljon onnea vaan...” hän laulaa hiljaa ja katsoo sekunnin ajan minua silmiin. Minä painan katseeni alas ja tunnen poskieni punoittavan.

”Puhalla kynttilä sammuksiin”, äiti kehottaa ottaessaan kameran esiin. Minun tekee mieli nauraa. Tarjoilija varmasti ajattelee, että minä olen ihan tavallinen päiväsankarityttö, joka on lähtenyt ulos äitinsä kanssa, ja että me teemme näin joka vuosi. Arvaako kukaan, että äidiltäni on jäänyt näkemättä useimmat minun lapsuuteni syntymäpäivistä? Kuinka hän pystyy noin vain yhtäkkiä hyppäämään takaisin kyytiin? Tuntuuko tämä hänestä luontevalta? Minusta ei ainakaan tunnu.

Kun olemme yhdessä syöneet brownien, äiti pyyhkäisee suutaan. Hän sanoo, että hän olisi halunnut ottaa minut mukaan mutta ei voinut. Hän oli rahaton. Isäni suku uhkasi tehdä hänen elämänsä kurjaksi, jos hän yrittäisi viedä minut pois. Vanhin täti, Khaja, oli pahin, hän sanoo. ”Kun kävin katsomassa sinua, hän kohteli minua kuin halpaa makkaraa, kuin en olisi sinun äitisi, kuin en olisi synnyt-

tänyt sinua. Mikä oikeus hänellä oli olla sellainen, vaikkei hän ollut edes verisukulainen?” Khaja meni naimisiin perheen vanhimman pojan kanssa ja ryhtyi oitis hallitsemaan kaikkea, äitini muistelee. Khajan oli aina saatava komentaa, järjestää kaikki, tyrkyttää mielipiteitään kaikkialla.

Ja kun äiti jätti isän lopullisesti, Khaja ryhtyi ohjailemaan minuakin. Hän päätti, että minä asuisin isovanhempieni luona, että kävisin satmar-koulua, että menisin naimisiin kunnollisen satmar-pojan kanssa, joka oli kasvanut hengellisessä perheessä. Lopulta juuri Khaja opetti minut käymään oman elämäni ohjiin, ja minä muutuin kovaotteiseksi kuten hän enkä antanut kenenkään muun pakottaa minua kärsimään.

Sain myöhemmin tietää, että Khaja oli taivutellut zejden puhumaan aviovälittäjälle, vaikka olin vasta täyttänyt seitsemäntoista. Käytännössä Khaja oli minun aviovälittäjäni; hän päätti, kenen kanssa minä menisin naimisiin. Haluaisin vaatia hänet vastuuseen kaikesta, mitä sen seurauksena jouduin kestäämään, mutta olen liian elämänviisas tekemään niin. Minä tiedän, millainen meidän maailmamme on ja miten ikivanhojen perinteidemme vuolas virta vie ihmiset mukanaan.

Elokuussa 2010

New York City

1

ETSIN SALAISTA VOIMAANI

Matilda toivoi hartaasti, että vanhemmat olisivat olleet hyviä, helliä, ymmärtäväisiä, kunniallisia ja älykkäitä. Hänen oli kuitenkin alistuttava siihen, etteivät he olleet mitään näistä...

Koska Matilda oli kovin pieni ja kovin nuori, hän ei voinut käyttää kehenkään perheenjäsenen muuta kuin älyn voimaa.

Roald Dahl, Matilda

Isä pitää minua kädestä etsiessään nipusta varaston avainta. Kadut ammottavat tyhjyyttään ja hiljaisuuttaan tällä Williamsburgin teollisuusalueella. Yllämme tähdet hohtavat kelmeästi yötaivaalla. Läheisellä moottoritiellä vilahtaa ajoittain autoja ohi aavemaisesti. Katson kiiltonahkakenkiäni, jotka naputtavat kärsimättömästi jalkakäytävää, ja puraisen huultani hillitökseni itseni. Olen kiitollinen siitä, että pääsin tänne. *Tati* ei suinkaan joka viikko ota minua mukaan.

Yksi isäni monista tehtävistä on uunien käynnistäminen Beigelin košerleipomossa sapatin (*šabbos*) päätyttyä. Kaikkien juutalaisryitysten toiminta on keskeytettävä

sapatin ajaksi. Lain mukaan uudelleenkäynnistäjän täytyy olla juutalainen. Isäni kelpaa erinäisiin tehtäviin, koska täyttää näin yksinkertaisen ehdon. Hänen saapuessaan eijuutalaiset työntekijät ovat jo aloittaneet – taikinantekijä ja leipurit jotka pyöräyttelevät taikinasta sämpylöitä ja leipiä – ja kun isäni kävelee ison varastorakennuksen läpi napsutellen sähkökytkimiä, alkaa hurina ja surina, joka paisuu kulkiessamme salista toiseen. Tämä on sellainen viikko, jolloin hän ottaa minut mukaan, ja minusta on jännittävää olla vilskeessä ja tietää isäni olevan sen keskipiste, tietää että muiden on odotettava hänen saapumistaan ennen kuin työt voivat jatkua normaalisti. Tunnen itseni tärkeäksi pelkästään siksi, että hän on tärkeä. Työntekijät nyökkäilevät hänelle hänen kulkiessaan ohi, hymyilevät vaikka hän on myöhässä, ja taputtavat minun päälakeani jauhoisilla, sormikkaiden peittämällä käsillä. Kun isä on saanut viimeisenkin osan käyntiin, koko leipomo sykkii sekoituskoneiden ja liukuhihnojen melussa. Betonilattia värisee hieman jalkojeni alla. Katselen, kun tarjottimet liukuvat uuneihin ja tulevat toisesta päästä esiin, kiiltävän kullanruskat sämpylät siististi ojennuksessa. Isäni juttelee työntekijöiden kanssa ja mutustaa samalla muna-*kiheliä*.

Muna-kihelit ovat boben herkkua – viemme aina hänelle leipomosta muutaman. Varastorakennuksen etuhuoneessa on hyllyittäin pakattuja leipomotuotteita lähtövalmiina, ja ulos mennessä otamme mukaan niin monta kuin pystymme kantamaan. Joukossa on kuuluisia košerkuppikakkuja, joiden kuorruttelelle on ripoteltu nonparelleja; kanelilla tai suklaalla maustettuja *babka*-leipiä; runsaalla margariinilla leivottuja seitsenkerroksisia leivoksia; mustavalkoisia pikkuleipiä, joista syön mielelläni vain suklaan. Kaiken, mitä isä ulos lähtiessään valitsee, hän vie myöhemmin isovan-

hempieni kotiin, laskee ruokailuhuoneen pöydälle kuin suuren lahjan, ja minä saan maistaa kaikkea.

Mikä voisi vetää vertoja tällaiselle vauraudelle, tälle makeiden herkkujen runsaudelle, joka on levitetty damasti-pöytäliinalle kuin huutokauppatarat? Tänä iltana nukahdan kuorrutteen maku hampaiden välissä ja murut suupielissä sulaen.

Tämä on yksi isän ja minun harvoista hyvistä hetkistä. Usein hän antaa minulle hyvin vähän aihetta olla hänestä ylpeä. Hänen paitojensa kainaloissa on keltaiset laikut, vaikka bobbe pesee melkein kaiken isän pyykin, ja hänen hymynsä on liian leveä ja hupsu, kuin sirkuspellellä. Kun hän tulee luokseni mummolaan, hän tuo minulle suklaakuorrutettuja Kleinin jäätelöpuikkoja ja katsoo minua odottavasti minun syödessäni niitä ja odottaa kiitoksiani. Tällainen isän kuuluu olla, hän varmasti ajattelee, että hänen kuuluu tuoda minulle herkkuja. Sitten hän lähtee yhtä pikaisesti kuin tuli, taas hoitamaan jotain ”tehtäväänsä”.

Tiedän, että ihmiset antavat hänelle töitä säälistä. He pestaavat hänet autonkuljettajaksi, pakettilähetiksi, kaikenlaisiin tehtäviin, joista uskovat hänen selviytyvän virheitä tekemättä. Hän ei tajua sitä itse; hän luulee tekevänsä arvokasta työtä.

Isäni suorittaa monia tehtäviä, mutta antaa minun osallistua vain toisinaan leipomokäynneille ja vielä harvemmin lentokenttäkäynneille. Lentokenttäkäynnit ovat jännempiä, mutta niitä koen vain pari kertaa vuodessa. On kieltämättä outoa, että minusta on hauska käydä lentoasemalla, vaikken koskaan pääse lentämään, mutta on kutkuttavaa seistä isän vieressä hänen odottaessaan kyyditettävää, katsella sinne tänne kiiruhtavia matkustajia, jotka vetävät perässä kirskuvia laukkujaan, tietää heidän kaikkien olevan menossa

jonnekin, niin määrätietoisen näköisiä he ovat. Kuinka ihmeellinen tämä maailma onkaan, minä ajattelen, maailma jossa linnut laskeutuvat hetkeksi, kunnes maagisesti ilmestyvät jollekin toiselle lentokentälle maapallon toisella puolella. Jos saisin esittää yhden toivomuksen, se olisi päästä matkustamaan jatkuvasti lentoasemalta toiselle. Päästä vapaaksi paikoillaan pysymisen vankeudesta.

Kun isä on jättänyt minut kyydistä mummolan edessä, en näe häntä vähään aikaan, ehkä muutama viikkoon, ellen törmää häneen kadulla, ja silloin peitän kasvoni enkä ole huomaavinani häntä, jotta hän ei huuda minua luokseen esitelläkseen minut keskustelukumppanilleen. En voi sietää niitä uteliaan sääliviä katseita, joita minuun luodaan, kun ilmenee, että olen isäni tytär.

”Tämäkö on sinun *mejdele*?” he kujertavat alentuvasti, nipistävät minua poskesta tai nostavat leukaani koukistamallaan sormella. Sitten he syynäyvät minua tarkkaan etsien merkkiä siitä, että olen todellakin tämän miehen jälkeläinen, voidakseen myöhemmin sanoa: ”*Nebekh*, lapsirukka, eihän se hänen vikansa ole, että hän on syntynyt. Kasvoista näkee, että hän on hiukan vajaa.”

Isoäitini on ainoa, jonka mielestä minä olen sataprosenttisen täysjärkinen. Hänestä näkee, ettei hän epäile sitä hetkeäkään. Hän ei tuomitse ihmisiä. Hän ei koskaan tehnyt johtopäätöksiä isänikään suhteen, mutta kenties se oli psykologista torjuntaa. Kun bobbe kertoo tarinoita isästäni minun iässäni, hän maalaa poikansa hellyttävän ilkkuriseksi. Isä oli lapsena aina liian ruipeloinen, joten bobbe teki kaikkensa, jotta ruoka maistuisi hänelle. Isä sai kaiken mitä ikinä halusi, mutta ei lupaa poistua pöydästä ennen kuin oli syönyt lautasen tyhjäksi. Kerran hän satoi kanankoiven naruun ja roikotti sitä ikkunasta pihakissoille,

jottei joutuisi istua jököttämään pöydässä tuntikaudet muiden leikkiessä ulkona. Kun bobbe palasi, isä näytti tyhjää lautastaan. Bobbe kysyi: ”Missä luut ovat? Ei niitä voi syödä.” Siitä bobbe arvasi.

Halusin ihailia isääni neroneimauksesta, mutta ylpeydenkuplani puhkesi bobben kerrottua, ettei isä ollut hoksannut ajatella asiaa eteenpäin, vetää narua takaisin ylös ja laittaa kissojen paljaksi kaluamat luut lautaselle. Yksitoistavuotiaana toivoin, että isä olisi toteuttanut ovelasti tuon suunnitelman, joka olisi periaatteessa voinut olla loistava.

Isän ollessa teini-ikäinen hänen viattomat kujeensa eivät enää olleet hellyttäviä. Hän ei malttanut istua aloillaan *ješivassa*, joten zejde komensi hänet Geršom Feldmanin mokuleirille New Yorkista pohjoiseen, missä pidettiin ješivaa ongelmanuorille — se oli kuin tavallinen ješiva sillä erotuksella, että tottelemattomuudesta seurasi selkäsäuna. Se ei saanut isäni erikoista käytöstä oikeenemaan.

Omalaatuisuus annettaneen helpommin anteeksi lapselle. Mutta kuka pystyy selittämään aikuisen, joka hamsteraa leivonnaisia kuukausien ajan, kunnes homeen haju käy sietämättömäksi? Kuka pystyy selittämään jääkaapin pullot, joissa on lapsille tarkoitettua vaaleanpunaista nestemäistä antibioottia ja jota isäni haluaa välttämättä nauttia päivittäin johonkin näkymättömään sairauteen, jota lääkärit eivät kykene löytämään?

Bobbe yrittää edelleen pitää isästä huolta. Hän kypsentää naudanlihaa varta vasten hänelle, vaikkei zejde ole syönyt sitä kymmeneen vuoteen sen jälkeen, kun skandaalissa paljastui, ettei košeriksi, rituaalisesti puhtaaksi väitetty liha ollut košeria. Bobbe kokkaa yhä kaikille pojilleen, jopa ukkomiehille. Heillä on nyt vaimo huolehtimassa heistä, mutta silti he käyvät mummolassa syömässä, ja bobbe on

kuin siinä ei olisi mitään ihmeellistä. Joka ilta kymmeneltä hän pyyhkii keittiön työtasot ja vitsailee, että ”ravintola” on nyt suljettu.

Minäkin syön täällä, ja useimmiten myös nukun täällä, koska äiti ei tunnu olevan kotona enää koskaan eikä isään voi luottaa, että hän pitäisi minusta huolta. Muistan kun ollessani oikein pieni äiti luki minulle kirjaa ennen kuin nukahdin, satuja nälkäisistä perhosentoukista ja isosta punaisesta koirasta nimeltä Clifford. Mummolassa on vain rukouskirjoja. Lausun *šema*-rukouksen (Kuule Israel) ennen kuin menen maate.

Haluaisin taas lukea kirjoja, koska ne ovat ainoat onnelliset muistoni, nuo hetket, jolloin minulle niitä luettiin, mutta osaan englantia huonosti eikä minulla ole keinoa saada kirjoja käsiini omin neuvoin. Niinpä ravitsen itseäni Beigelin kuppikakuilla ja muna-kiheleillä. Bobe saa niin paljon iloa ja innostusta ruoasta, että hänen riemunsa tarttuu väkisinkin minuun.

Boben keittiö on kuin maailman keskipiste. Kaikki kokoontuvat sinne rupattelemaan ja juoruamaan boben valuttaessa aineksia tehosekoittimeen tai hämmentäessä kattiloita, joita tuntuu olevan tulella jatkuvasti. Vakavat keskustelut käydään zejden kanssa suljettujen ovien takana, mutta hyvät uutiset kerrotaan aina keittiössä. Olen pienestä pitäen tuntenut vetoa tuohon pieneen keittiöön, jossa on valkoiset kaakelit ja jota usein peittää kattiloista karannut höyry kuin sumu. Taaperona konttasin portaat alas kolmannen kerroksen asunnostamme boben keittiöön toiseen kerrokseen – siirryin varovasti linoleumiaskelmalta toiselle pulleilla lapsenkoivillani, toivoen että minua vaivan palaksi odottaisi kirsikanmakuinen hyytelö.

Tässä keittiössä olen aina tuntenut oloni turvalliseksi.

En osaa sanoa, miltä olen siellä turvassa, paitsi että siellä minusta ei ole tuntunut samalta kuin usein muualla – että olen yksityksissä vieraalla maalla, missä kukaan ei ymmärrä minua eikä tiedä, mitä kieltä minä puhun. Keittiössä olen tuntenut tulleeeni paikkaan, josta olen lähtöisin, enkä ole halunnut enää koskaan joutua takaisin kaaokseen.

Yleensä käperryn pöydän ja jääkaapin väliin ujutetulle pienelle nahalla verhoillulle jakkaralle katselemaan, kun bobe sekoittaa suklaakakkutaikinaa, ja odottamaan lastaa, jonka saan aina nuolla puhtaaksi. Ennen sapattia bobe sulloo kokonaisia nautanmaksoja lihamyllyyn puisella huumareella ja lisää väliin sokeroitua sipulia kourallisen kerrallaan. Hän pitelee myllyn alla kulhoa, johon pehmeäksi jauhaantunut maksa valuu. Joinakin aamuina hän sekoittaa kallista hollantilaista kaakaojauhetta ja täysmaitoa kattilassa ja kiehauttaa sen tummaksi, täyteläiseksi kaakaoksi. Minä makeutan sen palasokerilla. Hänen munakokkelinsa ui voissa. Hänen tekemänsä köyhien ritarien unkarilainen versio (*bundás*) on aina rapeaa ja juuri oikein ruskistettua. Minusta on jopa kivempaa katsella hänen laittavan ruokaa kuin päästä syömään sitä. Tuoksut täyttävät tilat ihanasti: ne leviävät hitaasti pitkulaisessa kodissa, edeten huoneesta toiseen kuin aromien juna. Aamulla herään pienessä kamarisani asunnon toisessa päässä ja nuuhkin uteliaana, yrittäen arvata mitä bobe sinä päivänä valmistaa. Hän herää aina kukonlaulun aikaan, ja siinä vaiheessa kun minä silmäni avaan, ruoanlaitto on poikkeuksetta jo täydessä vauhdissa.

Jos zejde ei ole kotona, bobe laulaa. Hän hyräilee sanattomia sävelmiä ohuella, hennolla äänellään samalla kun taitavasti vaahdottaa marenkia kuohkeaksi torniksi kiiltävässä teräskulhossa. Tämä on wieniläinen valssi, hän selittää minulle, tai unkarilainen rapsodia. Zejden tullessa

kotiin bobelakkaa hyräilemästä. Tiedän, ettei naisten ole lupa laulaa, mutta perheen kuullen se sallitaan. Zejde kuitenkin kannustaa laulamaan ainoastaan sapattina. Koska Salomon temppeli on tuhottu, emme zezden mukaan saisi laulaa emmekä kuunnella musiikkia paitsi erityisissä tilaisuuksissa. Joskus bobel ottaa isältä saamani vanhan kasettinauhurin ja soittaa serkkuni hämmusiikkia jatkuvasti uudestaan, mutta hiljaa, jotta kuulee jos joku tulee käymään. Hän sammuttaa nauhurin heti, jos eteisessä hiukankin narahtaa.

Hänen isänsä oli *kohen*, hän muistuttaa minua. Tämä pystyi jäljittämään sukupuunsa Jerusalemien ensimmäisen temppelin pappeihin asti. Kohenit tunnetaan kauniista, matalasta äänestään. Zejde ei osaa laulaa puhtaasti sitten millään, mutta laulaa silti mielellään lauluja, joita isänsä lauloi Euroopassa, perinteisiä sapattimelodioita, jotka hänen väritön äänensä vääristää soinnittomaksi sohjoksi. Bobel pudistaa päätään ja hymyilee hänen haparoinnilleen. Bobel on jo ajat sitten lakannut yrittämästä laulaa zezden mukana. Zejde saa kaikki laulamaan nuotin vierestä, sillä hänen kuuluva, soinniton hoilotuksensa hukuttaa alleen muiden äänet, kunnes on mahdotonta erottaa melodiaa. Vain yksi bobel poijista on perinyt äitinsä äänen, bobel sanoo. Muut ovat tulleet isäänsä. Kerron hänelle, että minut valittiin laulamaan koulun kuorossa soolo, että kenties olen perinyt heleän, voimakkaan ääneni hänen suvustaan. Haluan hänen olevan ylpeä minusta.

Bobel ei koskaan kysy, miten minulla menee koulussa. Hän ei kiinnitä huomiota minun tekemisiini. Tuntuu melkein kuin hän ei haluaisi oppia tuntemaan minua, tietää millainen minä oikeasti olen. Hän suhtautuu kaikkiin sillä tavoin. Luulen sen johtuvan siitä, että hänen koko per-

heensä murhattiin keskitysleireillä ja ettei hänellä ole enää voimia solmia tunnesiteitä.

Hänen ainoa huolenaiheensa on se, syönkö minä tarpeeksi. Tarpeeksi ruislimppuviipaleita, joilla on paksulti voita, tarpeeksi monta lautasellista ruokaisaa kasviskeittoa ja tarpeeksi nelikulmaisia, kiiltävän meheviä omenastruudelipaloja. Bobe tuntuu lakkaamatta panevan syötävää eteeni, jopa täysin sopimattomilla hetkillä. Syöpä tätä uunikalkkunaa aamiaiseksi. Maistapa tätä kaalisalaattia keskiyöllä. Tarjolla on sitä, mitä hän milloinkin keittiössä valmistaa. Ruokakomerossa ei ole perunalastupusseja eikä edes aamiaismuropakkauksia. Kaikki, mitä mummolassa saa syödäkseen, on itse tehtyä tuoretta tavaraa.

Zejde sen sijaan kysyy minulta koulusta, mutta lähinnä vain varmistaakseen, että olen siellä ihmisiksi. Hän haluaa ainoastaan kuulla, että käytökseni on moitteetonta, jottei kukaan pääse sanomaan, että hänellä on tottelematon pojantytär. Viimeisellä viikolla ennen sovituspäivää (*jom kippur*) hän kehotti minua katumukseen voidakseni aloittaa uuden vuoden uudelta lehdeltä, taianomaisesti muuttuneena hiljaiseksi, jumalapelkääväksi tytöksi. Paasto oli minun ensimmäiseni – vaikka minusta tulee Tooran mukaan nainen kaksitoistavuotiaana, tytöt aloittavat paastoon totuttelun yksitoistavuotiaina. Minua odottaa koko joukko uusia sääntöjä, kun ylitän sillan lapsuudesta aikuisuuteen. Seuraava vuosi on eräänlaista harjoitteluaikaa.

Lehtimajajuhlaan (*sukkot*) on vain muutama päivä. Zejde tarvitsee apuani pienen lehtikattoisen majan (*sukka*) pystyttämiseen. Siellä me kaikki syömme kahdeksan päivän ajan. Bambukattoa rakentaessaan hän tarvitsee apulaisen ojentamaan ruokoja, kun seisoo tikkaiden yläpäässä, missä latoo painavat ruo'ot paikoilleen vastikään naulaamiensa

puiden päälle. Minut jostain syystä värvätään aina tähän urakkaan, ja minua pitkästyttää seisoa monta tuntia tikkaiden juurella ja ojentaa ruoko kerrallaan zezden odottaviin käsiin.

On kuitenkin mukava olla hyödyksi. Vaikka ruo'ot ovat ainakin kymmenen vuotta vanhoja ja niitä on pidetty vuoden ajan kellarissa, ne haisevat tuoreelta ja hyvältä. Pyörittelen niitä edestakaisin kämmenten välissä, ja monivuotisessa käytössä sileäksi hioutunut pinta tuntuu viileältä. Zejde nostaa kunkin ruo'on ylös hitaasti ja hartaasti. Ei ole montaa kotiaskareta, jotka zezde olisi valmis tekemään, mutta juhlapäiviin liittyviin valmisteluihin hän varaa aikaa. Sukkot on yksi lempijuhlistani, koska se vietetään ulkona kirpeässä syysilmassa. Kun päivät alkavat lyhentyä, ahmin viimeisetkin auringonpaisteen rippeet mummolan kuistilla, vaikka joutuisin pukemaan yleni monta villapaitaa päällekkäin pitämään vilun loitolla. Makaan sängyllä, joka on kyhätty kolmesta puutuolista, ja kallistan kasvojani aurinkoon. Se paistaa joten kuten läheisten, selätysten rakennettujen vuokrakerrostalojen välisestä kujasta. Mikään ei ole niin lohduttavaa kuin kelmeän syysauringon tunne iholla, ja minä viivyttelen niin kauan kuin heiveröiset säteet kurkistelevat kolkon, pölyisen taivaanrannan yli.

Sukkot on pitkä juhla, mutta sen keskellä on neljä varsin arkista päivää. Mikään laki ei kiellä ajamasta autoa tai käyttämästä rahaa noina päivinä, joista käytetään nimeä *hol hamoed*, ja yleensä ne vietetään kuten tavalliset viikonpäivät, paitsi ettei työnteko ole sallittua, ja siksi useimmat lähtevät perheen kanssa retkelle. Serkkuni käyvät hol hamoedina aina jossain, ja varmaankin taas menen joidenkin serkkujeni mukaan. Viime vuonna kävimme Coney

Islandilla. Mimi sanoo, että tänä vuonna lähdemme puistoon luistelemaan.

Mimi on yksi niistä harvoista serkuista, jotka kohtelevat minua kivasti. Luulen sen johtuvan siitä, että hänen isänsä on eronnut. Hänen äitinsä on nyt naimisissa jonkun meidän sukuumme kuulumattoman miehen kanssa, mutta Mimi käy edelleen usein meidän mummolassamme tapaamassa isäänsä, minun Sinai-setääni. Joskus minusta tuntuu, että sukumme on jakautunut kahtia: että kaikki ongelmat ovat toisella puolella ja toisella on pelkkiä täydellisiä ihmisiä. Vain ne, joilla on ongelmia, suostuvat puhumaan kanssani. Ei haittaa, Mimi on oikein hauskaa seuraa. Hän käy lukiota ja saa matkustella yksinään, ja hän föönaa hunajanruskeat hiuksensa flip-tyyliin.

Autettuani bobea juhlaruokien tarjoilussa kahden päivän ajan, kannettuani malttamattomana tarjottimia keittiöstä lehtimajaan ja takaisin, hol hamoed vihdoon koittaa. Mimi tulee aamulla hakemaan minut. Olen lähtövalmis noudatettuani tarkasti hänen pukeutumisohteitaan. Paksut sukkahousut ja niiden päällä sukat, paksu villapusero paidan päällä, jotta varmasti tarkenen, tuhdit lapaset ja myssy. Tunnen itseni turvonneeksi ja kömpelöksi mutta asianmukaisesti valmistautuneeksi. Mimillä on yllään tummanharmaa villakankainen päällystakki, jossa on samettikaulus, ja käsineetkin ovat samettia. Kadehdin hänen eleganssiaan. Itse näytän eriparisesti pukeutuneelta apinalta, ja painavat lapaset vetävät käsivarsiani koomisesti alas.

Luistelu on maagista. Aluksi vaapun huterasti vuokrauistimilla, pidellen visusti kiinni luistinradan laidasta sitä kierteäessäni, mutta omaksun tekniikan nopeasti, ja sen jälkeen tuntuu kuin lentäisin. Potkaisen vauhtia vuorotellen kummallakin jalalla ja suljen silmäni, kun alkaa sileä

liuku. Pidän selän suorassa kuten Mimi on neuvonut. En ole koskaan tuntenut itseäni näin vapaaksi.

Kuulen naurua, mutta se tuntuu kantautuvan etäältä, hukkuvan korvieni ohi virtaavan ilman suhinaan. Voimakain ääni lähtee jäätä raapivista luistimista, ja minä uppoan sen rytmiin. Liikkeistäni tulee toistuvia ja transsimaisia ja toivon, että elämä voisi olla tällaista kaiken aikaa. Aina silmät avatessani melkein odotan olevani jossain muualla.

Kuluu kaksi tuntia, ja huomaan, että minulla on sudenälkä. Se on uudenlaista nälkää, ehkä herkullisen ruumiillisen uupumuksen aiheuttamaa nälkää, ja kerrankin sisälläni vallitseva tyhjyys on miellyttävää. Mimi on pakannut meille evääksi košervoileipiä. Istuudumme luistinradan lähelle penkille syömään.

Tonnikalaruisleipää ahmiessani huomaan vieressä piknikpöydässä perheen ja varsinkin minun ikäiseltäni näyttävän tytön. Toisin kuin minä, hän on pukeutunut luisteluun niin kuin kuuluu, hänellä on paljon lyhyempi hame ja paksut, pirteän väriset sukkahousut. Hänellä on jopa pörröiset korvalaput.

Hän huomaa minun katsovan ja luisuu penkiltään alas. Hän ojentaa minulle nyrkkiä, ja kun hän avaa sen, kämmenellä on pieni patukka hopeanvärisessä käärepaperissa. En ole koskaan nähnyt sellaista.

”Oletko sinä juutalainen?” minä kysyn varmistakseni, että karamelli on košer.

”Olen”, hän vastaa. ”Minä käyn jopa heprealaista koulua ja silleen. Osaan heprean aakkoset. Nimeni on Stephanie.”

Otan suklaapatukan häneltä varovasti. Siinä lukee Hershey. *Hersh* tarkoittaa jiddiissä kaurista. Se on myös yleinen juutalainen pojan nimi. Kun loppuun lisätään *ey*, siitä tulee hellyttelynimi. Mietin, millainen mies Hershey on,

ovatko hänen lapsensa ylpeitä hänestä nähdessään hänen nimensä käärepapereissa. Olisipa minulla käynyt niin hyvä tuuri, että isäni olisi sellainen. Ennen kuin ehdin avata käärepaperin nähdäkseni, millaiselta suklaa näyttää, Mimi katsoo minuun tuimasti ja pudistaa päätään varoitukseksi.

”Kiitos”, sanon Stephanielle ja piilotan patukan puristamalla käteni nyrkkiin. Hän nakkaa päätään ja juoksee takaisin pöytänsä.

”Et saa syödä sitä suklaata”, Mimi ilmoittaa heti Stephaniin ehdittyä pois kuuloetäisyydeltä. ”Se ei ole košeria.”

”Mutta hänhän on juutalainen! Hän itse sanoi niin! Miksen saa syödä sitä?”

”Koska kaikki juutalaiset eivät noudata košermääräyksiä. Ja vaikka noudattaisivatkin, eivät aina riittävän tarkasti. Näetkö tuon merkinnän käärepaperissa? Siinä lukee OUD. Se tarkoittaa, että maito on hankittu košermeijeristä. Mutta ei *kholov Yisroel* -meijeristä, joten rabbit eivät ole asianmukaisesti valvoneet sinne vietyä maitoa. Zejde kauhistuisi, jos veisit sen hänen kotiinsa.”

Mimi ottaa patukan kädestäni ja pudottaa sen viereemme jätteastiaan.

”Minä hankin sinulle toisenlaista suklaata”, hän sanoo. ”Myöhemmin, kun on palattu kotiin. Košersuklaata. Saat La-Hit-vohvelin. Etkös sinä tykkää niistä?”

Minä nyökkään leppyneenä. Kun syön tonnikalaleipäni loppuun, katselen mielteliäänä Stephanieta, joka hyppii kumilattialla. Hänen luistimiensa piikkikärjistä lähtee vaimeita räsähdyksiä aina hänen pudottautuessaan. Hän hallitsee liikkeensä täydellisesti. *Kuinka joku voi olla juutalainen eikä silti noudata košeria?* minä ihmettelen. *Kuinka joku voi osata heprean aakkoset ja silti syödä Hersheyin suklaata? Eikö hän tiedä, ettei sellainen sovi?*

Uskomaton tositarina Netflix-ilmion taustalla

DEBORAH FELDMAN eli lapsuutensa ja nuoruutensa New Yorkin ortodoksiuutalaisessa hasidiyhteisössä, jossa tiukasti valvotut uskonnolliset säännöt hallitsivat niin hänen ihmissuhteitaan, pukeutumistaan kuin lukemistaankin. Teini-ikäisenä vastentahtoisesti solmitussa, seksuaalisesti ja emotionaalisesti toimimattomassa järjestetyssä avioliitossa jännite Deborahin omien tarpeitten ja hänen uskonnollisten velvollisuuksiensa välillä kasvoi hallitsemattomaksi. Tultuaan 19-vuotiaana äidiksi hän ymmärsi, että hänen olisi esteistä huolimatta löydettävä itselleen ja pojalleen tie uudelleen elämään.

